

LAPIDARIUM HUNGARICUM - JÁSZ-NAGYKUN-SZOLNOK MEGYE

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Kutatási Osztályán a türjei premontrei prépostsági templom tudományos feldolgozásához kapcsolódó, a magyarországi premontrei kolostorok vizsgálatát célzó műemléki program kiegészítéseképpen 2004-ben Mezey Alice elkészítette a jánoshidai volt premontrei prépostsági templom 64 db kőfaragványának Lapidarium Hungaricum rendszerű katalógustételeit. A Lapidarium Hungaricum könyvsorozat 1. kötetében, az országos állapotfelvételben Jász-Nagykun-Szolnok megye egyedül a jánoshidai kőfaragványokkal szerepelt, ezért megcéloltuk a teljes megyei kötet/füzet kiadását. A múzeumokkal, helytörténeti gyűjteményekkel felvett kapcsolat útján, valamint helyszíni bejárások segítségével a megyében ismert lelőhelyek száma több újjal gyarapodott (Szolnok, vár; Jászágó, Helytörténeti Múzeum; Jászapáti, r. k. templom; Jászberény, barokk kővázák; Jászjákóhalma, barokk sírkövek; Jászfényszaru, Jászkisér, Tizzasüly templomai stb.), a magyarországi építészettörténet számára teljesen ismeretlen leletegyüttesekkel. 2005-ben újabb 50 katalógustétel készült el. Megindult a faragványegyüttesek elé szükséges bevezető építészettörténeti összefoglalások, tanulmányok írása is (a legfontosabb: Jánoshida, volt premontrei templom).

A készülő faragványjegyzékekben feldolgozott, illetve feldolgozás alatt álló töredékek (Jász-Nagykun-Szolnok megye, Pest megye, Heves megye) általános kőanyagvizsgálatára vonatkozóan még 2004-ben szerződést kötöttünk a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal pénzügyi kerete terhére a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építőanyagok és Mérnökgeológiai Tanszékével. E szerződés keretében 2005-ben jórészt megtörtént a Jász-Nagykun-Szolnok megyei faragványok kőanyagvizsgálata.

A jelentős eredmények ellenére sem túlságosan terjedelmes Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapidarium Hungaricum-kötet befejezésére és megjelentetésére ezt követően mégsem került sor - lényegében a munkát végző D. Mezey Alice nagy arányú munkahelyi leterheltsége, illetve más sürgős műemléki munkái miatt. A kötet kiadásáról természetesen nem tettünk le, az a közeljövő feladata lesz.

LAPIDARIUM HUNGARICUM - PEST MEGYE, VISEGRÁDI VÁREGYÜTTES

A visegrádi váregyüttes - alsó- és felsővár - már a jelen OTKA-ciklust megelőzően lényegében elkészült kötetének (szerző: Bozóki Lajos) szerkesztési munkája során 2004-ben megtörtént a 304 tételből álló kőfaragvány-katalógus összeszerkesztése. A képanyag kiegészült a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal gyűjteményeinek olyan archív felvételeivel és rajzaival, amelyek az eddig leltározatlan és feldolgozatlan Möller-hagyatékban és más iratanyagok között

lappangtak. Ezek szkennelése is megtörtént. Az építéstörténeti tanulmány illusztrációs anyagához 2004-2005 folyamán pótlólag elkészült 40 db fénykép a vár falaiba visszaépített, vagy ott eredeti helyzetben lévő kőfaragványokról. 2006-ban átadásra került az eredményeket a Lapidarium Hungaricum hagyományának megfelelően német nyelven összefoglaló, részletes tanulmány is (Nagy Veronika). A kutatási időszak végén pótlólag elkészültek az újonnan előkerült kőfaragványok katalógustételei, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építőanyagok és Mérnökgeológiai Tanszéke - a már említett, OTKÁ-n kívüli, hivatali szerződés keretében - elkészítette az ezekre a töredékekre vonatkozó geológiai vizsgálatokat és a kötethez szükséges geológiai összefoglaló tanulmányt is. A kötetnek az OTKA-ciklusban való megjelentetésére lényegében a szerző más irányú, erős hivatali lekötöttsége és családi elfoglaltsága következtében az előzetes tervek ellenére nem került sor; a pótlólagos szerkesztési munkák befejezése és a kiadás a közeljövő feladata lesz.

LAPIDARIUM HUNGARICUM - HEVES MEGYE, KÖZÉPKORI EGRI SZÉKESEGYHÁZ

A katalógizálási munkák legütemesebben, folyamatosan az egri középkori székesegyházhoz kapcsolódóan folytak. Havasi Krisztina az egri középkori székesegyház 12-13, valamint 15. századi kőfaragványai közül elkészítette 190 darab katalógustételét, a Lapidarium Hungaricum rendszerének megfelelő formában. Ehhez 100 darabról a rajzi felmérés másolatát is mellékelte (bár ez nem képezte a vele kötött szerződés részét). 2007-ben elkészítettük az Egri Vármúzeum kőtárából 25 db korai román, illetve késő gótikus kőfaragvány 1:5 léptékű felmérési rajzát, amelyek elhelyezésre kerültek a Kulturális Örökségvédelmi hivatal Tervtárában. A feldolgozás fontos eredménye a templom korai mintás márványpadlója különböző formájú, méretű és anyagú elemeinek katalógizálása (ehhez a faragvány-együtteshez kapcsolódtak a 2004-ben az MTA Geokémiai Kutatóintézetével kötött, alább részletezett megbízás keretében elvégzett speciális és igen érdekes eredményt hozó kőanyagvizsgálatok).

2006-ban Havasi Krisztina elkészítette az egri székesegyház 12. századi, román kori hajójában található, páratlanul igényes kialakítású, kváderfalazatú, boltozott sírkamrának - amelyet a kutatás hajlamos a templomban eltemetett Imre király sírjának tartani - részletes leírását, kutatás- és építéstörténeti elemzését, részletes fotódokumentációját (100-nál több felvétel), valamint részletes, nagyléptékű (1:8 arányú) rajzi felmérését (10 A3-as lap). Elemezte a kváderek és más faragványok felület-megmunkálásának kapcsolatát a székesegyház falazatain és kőfaragvány-leletein megfigyelhető faragásnyomokkal, technikai jellemzőkkel. A vizsgálatok során az általa megjelölt helyeken

sor került kőanyag-mintavételre a kváderekből, a sírláda részeiből és a különböző kőelemek kiékelésre használt márványszilánkokból. A kutató eredményeit a helyszínen bemutatta Marosi Ernő, Tóth Melinda és Tóth Sándor művészettörténészeknek, valamint a témavezetőnek – a részletes konzultáció javaslatai is beleépültek a dokumentációba, illetve bővítették a mintavételi helyek és a minták számát.

Az egeri faragványos anyagban található, különlegesebb kőanyagok részletesebb vizsgálatára a MTA Geokémiai Kutatóintézetében került sor (Tóth Mária, Bajnóczi bernadett és munkatársaik). Az elvégzett munka során vizsgálták az egeri székesegyház román kori, valamint reneszánsz stílusú, márványból készült díszítményeinek bányakapcsolatait. Hasonlóan ahhoz, ahogy korábban a vörös márványokkal összefüggésben feltett művészettörténeti kérdéseink természettudományos módszerekkel való megválaszolása során a geológia számára is használható eredmények születtek, most a Bükk hegység különleges márványainak eddig geológiailag alaposan sosem vizsgált csoportjait sikerült azonosítani, illetve új megvilágításba helyezni, már a kutatási ciklus időszakában is új – a Lapidarium Hungaricum keretein kívül folytatandó – geológiai kutatásokat is indukálva.

Az egeri töredékek ásvány-kőzettani, izotópgeokémiai feldolgozása jelenlegi szakaszában a kristályos mészkő (márvány) karakterű, színbeli megjelenésében változatos kőzetanyag jellegzetes mintáinak röntgen pordiffrakciós (XRD), illetve stabilizotópos ($\delta^{18}\text{O}$, $\delta^{13}\text{C}$) vizsgálatát végeztettük el, a potenciális bányahelyek, illetve az eredet meghatározását célzó kutatások előkészítéseként. Ismeretes, hogy a klasszikus márvány területek izotópgeokémiai jellegei átfednek, ezért kiegészítő vizsgálatok szükségesek, melyeket a kutatás további szakaszaiban tervezünk elvégezni. A karbonátos minták kristályos mészkőnek, illetve márványnak minősíthetők (pontos identifikálás a szöveti feldolgozás után lesz lehetséges). Izotópösszetételük a thaszoszi (Görögország), carrarai (Olaszország), spitzelofeni (Ausztria), gerecsei (Magyarország) márványbányák ismert adataival mutatnak rokonságot. A magyarországi karbonátos metamorf képződmények az Alp-Kárpáti metamorf folyamatok által érintettek, hatásukra alakultak ki. A magyarországi legjelentősebb metamorf mészkőterületek (márványok) a Szendrő hegységben található. Az eddigi eredmények alapján az egeri mészkőminták valószínűsíthető bányahelyei a „BÜKKIUM”-ban (Bükk-, Uppony-, Szendrő hegység), ÉK-Magyarországon található, erősen valószínűsítve a különleges, művészettörténeti szempontból igen jelentős faragványcsoport Egerben történt készítését.

2006-ban megjelent Havasi Krisztina „Reneszánsz márványdombormű töredékei az egeri várból” című tanulmánya a Művészettörténeti Értesítőben. Az ebben részletesen elemzett faragvány-együttes feldolgozó munkájára a Lapidarium Hungaricum programja keretében még 2005-ben került sor.

LAPIDARIUM HUNGARICUM - PEST MEGYE, SÜLYSÁP

A Pest megyei Sülysáp r. k. templomának műemléki helyreállításához kapcsolódóan megtörtént 13 db kőfaragvány Lapidarium Hungaricum rendszerű katalogizálása (Bozóki Lajos és Nagy Veronika), és a kutatásról írt beszámolóhoz kapcsolva meg is jelent a Műemlékvédelem folyóiratban (l. a publikációs jegyzékben; a Lapidarium Hungaricum könyvsorozatba csak egy nagyobb Pest megyei gyűjteményes kötet összeállítása esetén lesz majd beilleszthető).

LAPIDARIUM HUNGARICUM - VESZPRÉM MEGYE, SÜMEG

2007-ben Koppány Tibor elkészítette „A sümegi vár reneszánsz kőfaragványai” című, részletes tanulmányát mintegy két ívnyi terjedelemben, 90 kőfaragványnak a Lapidarium Hungaricum rendszere szerinti katalógusával, felmérési rajzaival és fotóanyaggal együtt. A tanulmány idegennyelvű összefoglalóval való bővítése, megszerkesztése és kiadása a közeli jövő feladata lesz.

LAPIDARIUM HUNGARICUM - VAS MEGYE

A Vas megye kőfaragványainak a Lapidarium Hungaricum sorozat 5-6. köteteiként korábban megjelent katalógusához pótlólag a témavezető elkészített 8 újabban előkerült töredék katalógustételét.

„VÖRÖS MÁRVÁNY” KUTATÁSI PROGRAM

Az egri vizsgálatok mellett az OTKA-ciklus másik tudományos súlypontját a magyarországi vörös márvány faragványok kutatási programja alkotta.

A magyarországi vörös márvány kutatási programja keretében az MTA Geokémiai Kutatóintézetének adott megbízás keretében megtörtént több középkori és kora újkori vörös márvány faragványból vett minta részletes természettudományos vizsgálata, a minta jellegéből adódó különböző módszerekkel (vékonycsiszolat, röntgen pordiffrakciós /XRD/, stabilizátópos /180, 13C/ vizsgálatok). A mintákat a Kárpát-medence több fontos középkori építészeti emlékéhez kapcsolódóan gyűjtöttük, magyarországi, felvidéki (szlovákiai), romániai, délvidéki helyszíneken: Buda - középkori sírkő a Balta közben, Pannonhalma - apátság, Sopron - Kecske templom, Bozsok - Batthyany-várkastély, párkánykő, Szeged - vártemplom, kriptafedlap, Pozsony - Szent Márton-templom, epitáfium, Lubló - vár, feliratos tábla, Selmecbánya - sírkőtöredék, Bártfa - Szent Egyed-templom, sírkövek, Egeres - apátság, Bizere - apátság, Dombó - püspöki sírkő, Bobovac (Bosznia) - királyi

sírkő. Újabb adatokat nyertünk a középső jura földtörténeti időszakából származó vörös márvány gercsei közetrétegeinek középkori használatáról (a ma is működő bányákban ilyen korú, felhasználható minőségű, faragható kőanyag már nem található - a kutatásaink során kapott információk alapvetőek abból a szempontból, hogy a középső jura időszakából való, a Kárpát-medence területén felhasznált vörös márványok nem Veronából, ahogy korábban pl. a III. Béla-sírláddal kapcsolatban gondolták, hanem a Gerecse hegységből származnak), valamint a Gerecsében és a Salzburg környékén (Adnet) bányászott, egyformán az alsó jura időszakából származó kőanyagok magyarországi felhasználására vonatkozóan. A munkálatok során elkészült 20, részben a témavezető által személyesen, részben a vele való konzultáció nyomán kiválasztott (például a magyarországi művészet története szempontjából igen fontos ausztriai, burgenlandi műalkotásokból szerzett) mintának a későbbi elemzéseket lehetővé tevő vékonycsiszolata (Pintér Farkas geológus).

A Magyar Tudományos Akadémia 2006. évi akadémiai közgyűlésének keretében a II. Osztály által az Akadémián rendezett, „Új utak a művészettörténetírásban” című tudományos ülésen (2006. május 19.) a témavezető és Pintér Farkas (Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ) előadásában elhangzott a többek között az OTKA-program keretében az utóbbi években elvégzett kutatómunka eredményeit bemutató beszámoló, „Műemléki kutatások természettudományos diagnosztikai háttérrel - vörös és fehér díszítőkövek, kristályos és metamorf mészkövek, márványok” címmel (további társszerzők: Tóth Mária és Bajnóczi Bernadett, Magyar Tudományos Akadémia Geokémiai Kutatóintézete). Az ülészak előadásai - Marosi Ernő akadémikus javaslatára - 2007 folyamán meg is jelentek a Művészettörténeti Értesítőben.

2007-ben a témavezető, valamint a programban résztvevő geológus, geofizikus és geokémikus munkatársak együttesen elkészítették a 2000 és 2007 között Magyarországon, Ausztriában, Szlovákiában, Romániában, Szerbiában és Boszniában általuk, illetve más (régész) kutatók által vörös márvány kőfaragványokból gyűjtött minták természettudományos vizsgálati módszerekkel kapott mérési adatainak, csiszolati és nézeti fényképeinek, a bányahely szempontjából való kiértékelésének táblázatba gyűjtését - az összegyűjtött, a témavezető által kiegészített szöveges-fényképes adatbázist szerkesztett formában a későbbiekben publikálni kívánjuk.

A vörös márványok vizsgálata keretében 2004-ben megjelent a témavezető tanulmánya az esztergomi Porta speciosa és Bakócz-kápolna anyag-ikonológiai - jelentéstani - problémáiról.

A korábban az OTKA-program keretében publikált vörös márvány kutatások eredményei is beépültek a témavezető Pozsonyban 2006-ban megjelent tanulmányába: Künstlerische Beziehungen in der Grabmalkunst der westlichen und

nordwestlichen Gebiete des Königreichs Ungarn im Spätmittelalter. In: Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave - Galéria 2004-2005. Bratislava 2006. 123-138.

A témavezetőnek a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Archeometriai Műhelye „Műemléki kőanyagok vizsgálata” című konferenciáján, 2005. április 21-én a Nemzeti Múzeumban elhangzott, „Kőanyagvizsgálat, művészettörténet, műemlékvédelem” című előadása 2006 folyamán megjelent az Archeometriai Műhely internetes folyóiratban.

A kutatási téma legszélesebben vett egész témakörének, a kőfaragás történetének tudományos népszerűsítő összefoglalása is megjelent a témavezetőtől: „Kőfaragás” címszó, a Magyar Művelődéstörténeti Lexikon VI. kötetében.

KOLOZSVÁRI KÖTÁR KATALÓGUSA

Entz Géza a nagyváradi kőfaragványokat feldolgozó „Váradi kőtöredékek” katalógusának (1989) megjelenését követően a témavezetőnek adta át későbbi feldolgozás céljára az általa az 1940-es években a kolozsvári kőtárban készített katalóguscédulákat. 2007-ben a témavezető elvégezte az kézirat számítógépre vitelét, a Lapidarium Hungaricum rendszerébe beszerkesztett formában, az újabb szakirodalommal való részleges kibővítéssel együtt. A tervek szerint 2008-2009 folyamán a budapesti és a kolozsvári kollégák együttműködése keretében sor kerül az anyag helyszíni korrekciójára, a szükséges kiegészítésekre, az illusztrációk elkészítésére, és megjelenhet a kolozsvári kőtár tudományos katalógusa.

„ÁTMENŐ” EREDMÉNYEK, ELŐADÁSOK, PUBLIKÁCIÓK

2007 folyamán a középkori Magyarország síremlékeinek készülő korpuszáról szóló két külföldi konferencia-beszámoló keretében bemutatásra került az OTKA által támogatott Lapidarium Hungaricum programja, elsősorban pedig annak a kőanyagvizsgálatokra, a közép-európai vörösmárványok kutatására vonatkozó eredményei:

- 1) „Korpus der Grabdenkmäler aus dem mittelalterlichen Ungarn - Work in Progress” című előadás a „A Közép-Dunavidék epigráfiai kulturális örökségének tudományos feldolgozása” („Die wissenschaftliche Erschliessung des inschriftlichen Kulturerbes im mittleren Donauraum”) című szlovák-cseh-magyar-osztrák projekt első, pozsonyi ülésén, 2007. május 21-én.
- 2) „Einige Ergebnisse des Forschungsprojektes „Katalog der Grabdenkmäler des mittelalterlichen Ungarn”, a „Mors principium est” címmel a Cseh Tudományos Akadémián rendezett 6. prágai síremlékművészeti konferencián, 2007. május 31.

A prágai előadás szerkesztett szövege leadásra is került, és várhatóan 2008 folyamán meg fog jelenni a Cseh Tudományos Akadémia kiadásában az „Epigraphica et sepulcralia” című kiadványsorozat következő kötetében.

A vörösmárvány-kutatásokhoz kapcsolódóan elkészült a témavezető két nemzetközi konferenciára szóló előadásának szövege:

1. egy német nyelvű előadás a székesfehérvári Anjou-síremlékek újabban előkerült töredékeiről a Prágában 2008 áprilisában Jirí Kuthan és Jan Royt professzorok által szervezett, „Prag und die großen Kulturzentren Mitteleuropas 1310-1437” című konferenciára, valamint

2. egy angol nyelvű előadás „Routes and Meaning: the Use of Red Marble in Medieval Central Europe” címmel, elfogadva a Comité International d'Histoire de l'Art (CIHA) 2008 januárjában sorra kerülő 32. nemzetközi művészettörténeti kongresszusának „Materiality Across Cultures” szekciója számára (az előadás szövege már leadásra került a konferencia tanulmánykötete részére) – a jelentés leadása előtt a konferencia lezajlott, és jelentős számú közönség előtt elhangzott az előadás is.

A kőanyagvizsgálatok közös eredményei is részét képezték annak az előadásnak, amelyet „Új irányzatok az alkalmazott geokémiában: az épített környezet megóvása, mint kihívás” címmel Bajnóczi Bernadett (Magyar Tudományos Akadémia Geokémiai Kutatóintézete) adott elő a Magyar Tudományos Akadémián 2008. február 20-án „Új eredmények a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott földtudományi kutatások köréből. Társadalom és környezet” címmel a MTA Földtudományok osztálya és a MTA Földtudományi Kutatóintézeteinek Társulása által rendezett előadóülésen (társzerzők: Pintér Farkas, Bundesdenkmalamt, Zentrallabor, Bécs; Tóth Mária, MTA GKKI; Demény Attila, MTA GKKI; Dobosi Gábor, MTA GKKI; Lóvei Pál, KÖH)

A fentiek szerint az OTKA-ciklus eredményeként elkészült 415 kőfaragvány katalógustétele, 40 fényképfelvétel (a kutatók által készített, nem OTKA-finanszírozású, de a kiadványokhoz a későbbiekben felhasználható felvételek száma ennek többszöröse), 25 kőfaragvány rajzi felmérése (a kutatók által készített, nem OTKA-finanszírozású, de a kiadványokhoz a későbbiekben felhasználható felmérések száma ennek többszöröse), az egri kváderfalazatú sírkamra részletes rajzi felmérése (10 lap), valamint a tervezett – elsősorban a vörös márványok vizsgálatához kapcsolódó – publikációkhoz elkészült középkori és kora újkorai kőfaragványokról és sírkövekről korábban készített 230 db fényképfelvétel digitalizálása.